

ISSN 2223-3822

Mazurenko, O. (2017). Miasoproduktovyi klaster yak innovatsiyni instrument ekonomichnoho rozvytku rehionu [Meat-products cluster as an innovative tool of economic development of the region]. *Socio-Economic Problems and the State*. 16 (1), 72-80.

М'ЯСОПРОДУКТОВИЙ КЛАСТЕР ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Олена Мазуренко

Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”,

вул. Героїв Оборони, б. 10, к. 220, м. Київ, 03127, Україна

e-mail: mov@iae.kiev.ua

к.е.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу науково-організаційного забезпечення та координації досліджень

Article history:

Received: March, 2017

1st Revision: April, 2017

Accepted: May, 2017

JEL classification:

Q10

R1

O31

UDC:

631.115

Abstract: В статті визначено, що у період уповільнення темпів зростання української економіки необхідним є використання інноваційних механізмів стимулювання ділової активності та підвищення конкурентоспроможності підприємств на мезорівні. Одним з таких механізмів є кластери, ефективність яких підтверджена світовим досвідом. Кластери дозволяють підвищувати конкурентоспроможність підприємств які до них входять, розширювати впровадження інновацій, скорочувати транзакційні витрати, розвивати і зміцнювати взаємини між бізнесом, наукою і державою. Наразі дезінтеграція підприємств м'ясопродуктового підкомплексу призводить до низького рівня впровадження інновацій в тваринництві, недостатнього використання виробничих потужностей переробних підприємств, подорожчання готової продукції та зниження її конкурентоспроможності. В рамках даної проблемної ситуації інтеграція є складним і багатогранним завданням, рішення якого до сих пір не має достатньої практичної реалізації в агропромисловому комплексі в цілому, і в м'ясопродуктового підкомплексі зокрема. М'ясопродуктовий кластер – різновид економічного кластера, що спеціалізується на виробництві м'яса і м'ясних продуктів. Будь-який кластер являє собою відтворювальний ланцюжок географічно сконцентрованих підприємств і організацій, які формально і неформально взаємодіють один з одним. На відміну від підкомплексу (категорії, що відображає технологічні зв'язки між підприємствами) кластер є вищою стадією інтеграції, яка передбачає технологічну, територіальну та соціальну близькість.

Keywords: м'ясопродуктовий підкомплекс, м'ясопродуктовий кластер, інновації, сталий розвиток, м'ясо та продукти його переробки.

Мазуренко О. М'ясопродуктовий кластер як інноваційний інструмент економічного розвитку регіону [Електронний ресурс] / Олена Мазуренко // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2017. — Вип. 1 (16). — С. 72- 80. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17moverr.pdf>.

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

1. Постановка проблеми.

У період уповільнення темпів зростання української економіки необхідним є використання інноваційних механізмів стимулювання ділової активності та підвищення конкурентоспроможності підприємств на мезорівні. Одним з таких механізмів є кластери, ефективність яких підтверджена світовим досвідом. Кластери дозволяють підвищувати конкурентоспроможність підприємств які до них входять, розширювати впровадження інновацій, скорочувати трансакційні витрати, розвивати і зміцнювати взаємини між бізнесом, наукою і державою.

Наразі дезінтеграція підприємств м'ясопродуктового підкомплексу призводить до низького рівня впровадження інновацій в тваринництві, недостатнього використання виробничих потужностей переробних підприємств, подорожчання готової продукції та зниження її конкурентоспроможності. В рамках даної проблемної ситуації інтеграція є складним і багатогранним завданням, рішення якого до сих пір не має достатньої практичної реалізації в агропромисловому комплексі в цілому, і м'ясопродуктовому підкомплексі зокрема.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Кластери як категорію, їх роль та сутність активно вивчають вітчизняні науковці: В. Базилевич, Є. Безвушко, І. Бураковський, З. Варналій, М. Войнаренко, В. Геєць, Б. Губський, П. Єщенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Ю.М. Ковальов, С. Кримський, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, В. Новицький, Ю. Павленко та інші.

Питання, що стосуються створення кластерних об'єднань у сфері агропромислового виробництва, підіймаються в працях вітчизняних науковців: Бакум В.В. [1], Вишневської О.М. [2], Гришова І.Ю. [3], Доржиева Е.В. [4], Кропивка М.Ф., Саблука П.Т., Ткаченко В.Г [10] та інших.

3. Невирішені раніше частини загальної проблеми.

У той же час у вітчизняній науці не отримали належного розгляду теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку м'ясопродуктового кластерів.

Мета статті полягає у вивченні теоретичних і методологічних основ кластеризації аграрного сектора національної економіки і розробки на цій основі практичних рекомендацій щодо формування і розвитку регіонального м'ясопродуктового кластера.

4. Основні результати дослідження.

Серед безлічі шляхів розвитку регіональних систем формування і розвиток кластерів має стати ефективним, оскільки дозволяє активізувати процеси нарощування і використання агропромислового потенціалу як базового напрямку ефективного функціонування регіональної економіки.

Аналіз світового досвіду розвитку продуктивних кластерів, вбудованих в економіку регіону, дозволив визначити переваги, які отримають суб'єкти економічних відносин м'ясопродуктового підкомплексу (табл. 1).

Таблиця 1. Переваги кластеризації для суб'єктів м'ясопродуктового підкомплексу		
Суб'єкти регіональної економіки		
Регіональна влада	Виробники	Споживачі
Стійке економічне зростання	Зростання ринкової частки	Висока якість і споживчі властивості продукції
Зростання податкових надходжень до бюджету	Якісна ринкова інфраструктура	Можливість придбання інноваційної продукції
Зручний спосіб для взаємодії з виробниками	Низькі витрати виробництва і реалізації продукції	Зниження цін на продукти
Помірний рівень безробіття	Висока конкурентоспроможність продукції з можливістю виходу на міжнародні ринки	Можливість придбання товарів вітчизняного виробництва
Диверсифікація економічного розвитку території	Ініціативність і особиста зацікавленість суб'єктів кластерних відносин	-
Зростаюча ділова активність депресивних регіонів	Широке поширення в виробництві інновацій	-
Високий рівень експорту продукції	Державне інвестування	-
Високий міжнародний статус держави	Ефективна взаємодія великого, середнього і малого бізнесу	-

**Джерело: складено автором*

Під регіональним м'ясопродуктовим кластером ми розуміємо групу підприємств і організацій різних форм власності та господарювання, об'єднаних єдиним технологічним ланцюжком виробництва, переробки, зберігання і реалізації м'яса та продуктів його переробки, яка здійснює діяльність в конкурентному середовищі на обмеженій території за умови реалізації гарантій ефективного функціонування та інноваційного розвитку всіх учасників кластера, основна мета якої полягає в підвищенні їхньої конкурентоспроможності через задоволення потреб суспільства в м'ясі та продуктах його переробки та забезпечення продовольчої безпеки країни. На відміну від підкомплексу (категорії, що відображає технологічні зв'язки між підприємствами) кластер є вищою стадією інтеграції, яка передбачає технологічну, територіальну та соціальну близькість.

У зв'язку з цим пропонуємо послідовність формування, функціонування та розвитку регіонального м'ясопродуктового кластера, яка, на наш погляд, враховує особливості технологічного процесу виробництва м'яса та продуктів його переробки і включає наступні етапи:

І етап – визначення основних цілей, завдань, організаційних принципів кластеризації, джерел фінансування. Серед основних цілей створення регіонального м'ясопродуктового кластера слід виділити: повне забезпечення потреб в сировині, збільшення обсягів виробництва м'яса та продуктів його переробки, освоєння прогресивних технологій, зростання продуктивності, зниження витрат і цін, підвищення конкурентоспроможності, нарощування експортного потенціалу, забезпечення сталого розвитку тощо.

Досягненню цілей сприятиме вирішення наступних завдань:

- поліпшення м'ясної сировинної бази на основі вдосконалення агроіндустріальних технологій і впровадження інноваційних високотехнологічних виробництв;
- вдосконалення кадрового потенціалу;
- оптимізація постачально-збутової мережі (шляхом логістизації);
- розробка механізму взаємодії учасників кластера і зміцнення інтеграційних зв'язків;

- вдосконалення стандартизації (гармонізація стандартів з міжнародними);
- розвиток нормативно-правової бази;
- поліпшення підтримки державних і регіональних органів влади тощо.

До *основних принципів* кластеризації відносяться: системність, цілісність, узгодженість, орієнтованість, інноваційність, координованість, адаптивність, ініціативність, стратегічна спрямованість, керованість. Дані принципи можуть бути прийняті в якості базових при формуванні, функціонуванні та розвитку м'ясопродуктового кластера.

Процедура кластеризації вимагає відповідних *фінансових вкладень*. У зв'язку з дефіцитом коштів у більшості підприємств, на першому етапі інвестування проекту зі створення регіонального м'ясопродуктового кластера, може здійснюватися з громадських фондів. Джерелом фінансування можуть бути інвестиції з регіонального бюджету за умови перспективності даного проекту і ефективною віддачі від його реалізації. Подальші витрати щодо функціонування та управління кластером повинні покриватися за рахунок фондів, сформованих його учасниками, у формі внесків залежно від кількості працюючих та/або величини обороту. Додаткові послуги оплачуються кожним підприємством відповідно до його потреб.

II етап – визначення учасників кластера. При встановленні складу суб'єктів кластера необхідна повна і достовірна інформація про всіх претендентів на інтеграційну взаємодію, яка може бути отримана шляхом аналізу їх фінансового стану і результатів діяльності. Це дозволяє визначити переваги і загрози при входженні кожного підприємства в кластер, їх місце і роль в кластерній організації, сформулювати механізм управління, а також превентивно знизити різного роду ризики. Для обліку та оцінки всіх сторін діяльності підприємства застосовуються різні методики аналізу та системи показників (в тому числі кількісний і якісний SWOT-аналіз).

Процедура формування кластера вимагає правильного підходу до інтегрування виробничо-технологічного ланцюжка. Для досягнення позитивного результату від застосування кластерної технології, необхідне чітке уявлення логічної структури діяльності по створенню кластера, яка включає в себе визначення *суб'єктів, об'єктів, предмета, і результатів діяльності*.

Проведений аналіз дозволив визначити орієнтовний склад *суб'єктів регіонального м'ясопродуктового кластера*, що формується на базі підприємств м'ясної промисловості та пов'язаних з ними галузей, який рекомендується представити двома комплексами:

- *Базовий комплекс кластера* складають: м'ясопереробні; сільськогосподарські, комбікормові та зернопереробні підприємства.
- *Доповнючий комплекс кластера* складають наступні організації: фінансово-кредитні; установи системи стандартизації та сертифікації; науково-дослідні та освітні; логістичні; державні і регіональні органи влади; інші (в тому числі організації, що спеціалізуються на виробничому, науково-технічному і правовому обслуговуванні тощо).

Склад учасників та їх кількість можуть змінюватися в залежності від конкретних умов, особливостей кластерного утворення, доступності сировини, величини виробничих потужностей підприємств і інших чинників.

Об'єктом діяльності по формуванню кластера є взаємодія всіх учасників регіонального м'ясопродуктового підкомплексу. З метою ефективного функціонування м'ясопродуктового кластера і забезпечення його високої конкурентоспроможності необхідно є розробка організаційно-економічного механізму взаємодії учасників кластера.

Предметом виступають спільні проекти, які вигідні для всіх учасників кластера. Для кластерної політики вони є дуже значущими. Наявність в програмі кластера

спільних проектів є серйозним критерієм для його відбору з метою селективної державної підтримки.

Методи формування регіонального м'ясопродуктового кластера поділяються на економічні, адміністративні та соціально-психологічні. Удосконалення таких економічних механізмів державної аграрної політики як ціноутворення, оподаткування, планування, фінансове оздоровлення передбанкрутних підприємств допоможуть створити надійний механізм функціонування кластера, що приведе в дію стимули до підвищення довіри до держави як партнера. Роль адміністративних методів також значна, особливо, коли потрібно вирішити конкретні завдання, наприклад, з метою трансформації кластера. Соціально-психологічні методи дозволяють виявити і підвищити мотивацію потенційних учасників кластера, забезпечити їм підтримку і стимулювати їх до кластерного об'єднання, участі в спільних внутрішньокластерних проектах, а також налагодити ефективні довірчі взаємодії.

Оцінювати ефективність м'ясопродуктового регіонального кластера доцільно з позиції його оптимізації в просторово-територіальному, виробничо-технологічному та соціально-економічному плані, шляхом розрахунку конкретних економічних показників цього формування.

III етап. Організаційно-правове оформлення, прогнозування діяльності кластеру. Перш за все, необхідно забезпечити документальне оформлення створення кластера. Для цього розробляється пакет документів (у формі Угоди), що передбачає договірні зобов'язання всіх учасників кластера, систему планування, звітності, управління. В Угоді обумовлюються ядро кластера (головне підприємство), умови, як автономії, так і співпідпорядкованості суб'єктів кластерного об'єднання. Головним керуючим органом, що визначає шляхи розвитку кластера в цілому і підприємств-учасників, а також механізм управління є Рада директорів. Для ефективної діяльності та розвитку кластера і підприємств в його складі розробляються прогноз, стратегічний і оперативний плани.

Ядром кластера може бути переробне підприємство, навколо якого об'єднуються сільськогосподарські товаровиробники, організації інфраструктури. При виборі базового підприємства (ядра) кластера з суб'єктів м'ясопереробної промисловості і пов'язаних галузей важливо врахувати їх технічні, технологічні проблеми і можливості.

IV етап. Створення механізму управління кластером. М'ясопродуктовому кластеру необхідна комунікаційна база, що забезпечує обмін інформацією, як між учасниками інтегрованого утворення, так і з зовнішнім середовищем. Комунікаційна платформа формується шляхом створення мережі інформаційного забезпечення, безперервного навчання, інноваційного проектування, маркетингу, логістики тощо. Інформація повинна бути своєчасною і точною і містити відомості про наукові розробки (в тому числі в сфері нових технологій) про джерела інвестицій, про тенденції в різних галузях економіки (ринки, товари, послуги тощо), про сировинні ресурси, досвід роботи інших підприємств тощо.

Механізм управління об'єднанням кластерного типу повинен передбачати методи, найбільш адекватні інтегрованим компаніям і забезпечувати: баланс інтересів усіх учасників об'єднання, випуск продукції високої якості, своєчасне виконання робіт, розв'язання суперечностей, взаємна довіра, досягнення спільних інтересів, прийняття правильних управлінських рішень, економічну ефективність діяльності і стійкість розвитку всіх учасників в середньостроковій і довгостроковій перспективі. Ефективне функціонування даного механізму забезпечується шляхом моніторингу і координації діяльності всіх суб'єктів кластера. *Інструментарій управління* кластером важливо зосередити на освоєнні інноваційних проектів, обміні інформацією, якості продукції, координації діяльності учасників кластера, навчанні, маркетингу, взаєминах з

громадськістю, а також на ефективності функціонування і розвитку кластерного об'єднання тощо. Для цього необхідно визначити склад управлінських функцій, які дозволять раціонально використовувати даний інструментарій.

5. Висновки.

М'ясопродуктовий кластер – різновид економічного кластера, що спеціалізується на виробництві м'яса і м'ясних продуктів. Він являє собою відтворювальний ланцюжок географічно сконцентрованих підприємств і організацій, які формально і неформально взаємодіють один з одним. На відміну від підкомплексу (категорії, що відображає технологічні зв'язки між підприємствами) кластер є вищою стадією інтеграції, яка передбачає технологічну, територіальну та соціальну близькість.

Перевага м'ясопродуктового кластера полягає в нововведеннях і зростанні продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві в середньостроковій і довгостроковій перспективі в порівнянні з ізольованими по місцю розташування сільськогосподарськими товаровиробниками.

Формування регіональних м'ясопродуктових кластерів, на наш погляд, сприятиме отриманню синергетичного ефекту, що полягає в позитивному впливі кластера на стан підприємницького середовища, а отже, підвищенню конкурентоспроможності економіки регіону.

Author details (in Russian)

Мясопродуктовый кластер как инновационный инструмент экономического развития региона

Елена Мазуренко

Национальный научный центр "Институт аграрной экономики",

ул. Героев Оборона, д. 10, к. 220, г. Киев, 03127, Украина

e-mail: mov@iae.kiev.ua

к.э.н., старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела научно-организационного обеспечения и координации исследований

Аннотация. В статье определено, что в период замедления темпов роста украинской экономики необходимо использование инновационных механизмов стимулирования деловой активности и повышения конкурентоспособности предприятий на мезоуровне. Одним из таких механизмов является кластеры, эффективность которых подтверждена мировым опытом. Кластеры позволяют повышать конкурентоспособность предприятий входящих в них, расширять внедрение инноваций, сокращать транзакционные издержки, развивать и укреплять отношения между бизнесом, наукой и государством. Сейчас дезинтеграция предприятий мясопродуктового подкомплекса приводит к низкому уровню внедрения инноваций в животноводстве, недостаточному использованию производственных мощностей перерабатывающих предприятий, подорожанию готовой продукции и снижению ее конкурентоспособности. В рамках данной проблемной ситуации интеграция является сложной и многогранной задачей, решение которой до сих пор не имеет достаточной практической реализации в агропромышленном комплексе в целом, и в мясопродуктовом подкомплексе в частности. Мясопродуктовый кластер – разновидность экономического кластера, специализирующегося на производстве мяса и мясных продуктов. Любой кластер представляет собой воспроизводственную цепочку географически сконцентрированных предприятий и организаций, формально и неформально взаимодействующих друг с другом. В отличие от подкомплекса

(категории, которая отражает технологические связи между предприятиями) кластер является высшей стадией интеграции, которая предусматривает технологическую, территориальную и социальную близость.

Ключевые слова: мясопродуктовый подкомплекс, мясопродуктовый кластер, инновации, устойчивое развитие, мясо и продукты его переработки.

Author details (in English)

Meat-products cluster as an innovative tool of economic development of the region

Olena Mazurenko

National Science Center "Institute of agrarian economy", Kiev,

10, Heroiv Oborony st., room 220, Kyiv, 03127, Ukraine

e-mail: mov@iae.kiev.ua

Ph.D., sciences, senior research fellow, leading researcher of the department of scientific support and research coordination

Abstract. *In the period of slowing the growth of the Ukrainian economy, it is necessary to use innovative mechanisms to stimulate business activity and increase the competitiveness of enterprises at the meso level. One of such mechanisms is clusters, the effectiveness of which is confirmed by world experience. Clusters allow to increase the competitiveness of enterprises entering into them, to expand the introduction of innovations, to reduce transaction costs, to develop and strengthen the relations between business, science and the state. Now the disintegration of the meat subcomplex enterprises leads to a low level of innovation in livestock production, inadequate use of production facilities of processing enterprises, higher prices for finished products and a decrease in its competitiveness. Within the framework of this problem situation, integration is a complex and multifaceted task, the solution of which has not yet been adequately implemented in the agro-industrial complex as a whole, and in the meat-producing subcomplex in particular. Meat product cluster - a kind of economic cluster, specializing in the production of meat and meat products. Any cluster is a reproductive chain of geographically concentrated enterprises and organizations that formally and informally interact with each other. Unlike the subcomplex (a category that reflects the technological links between enterprises), the cluster is the highest stage of integration, which involves technological, territorial and social affinity.*

Keywords: *meat products subcomplex, meat products cluster, innovations, sustainable development, meat and processed products.*

Appendix A. Supplementary material

Supplementary data associated with this article can be found, in the online version, at

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17moverr.pdf>

Funding

The authors received no direct funding for this research.

Citation information

Mazurenko, O. (2017). Miasoproduktovyi klaster yak innovatsiinyi instrument ekonomichnoho rozvytku rehionu [Meat-products cluster as an innovative tool of economic development of the region]. Socio-Economic Problems and the State. 16 (1), 72-80.

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17moverr.pdf>

Використана література:

1. Бакум В.В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В.В. Бакум // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 38–45.
2. Вишнеvsька О.М. Інвестиційно-інноваційний розвиток аграрного сектора в умовах глобалізаційних змін і тенденцій / О.М. Вишнеvsька // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2012. – № 4. Т. 2. – С. 136–139.
3. Гришова І.Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку / І. Ю. Гришова, А. Ю. Присяжнюк // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 142–146.
4. Доржиева Е.В. Формирование и развитие конкурентоспособных агропромышленных кластеров на мезоуровне экономики: [монография] / Доржиева Е.В. – СПб: Изд-во Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. – 168 с.
5. Мазуренко О.В. Економічні відносини господарюючих суб'єктів у м'ясопродуктовому підкомплексі / О.В. Мазуренко // Агроінком. – 2006. – № 11 – 12. – С. 38–40.
6. Мазуренко О.В. Приватизація переробних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу та її наслідки / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2005 – № 4. – С. 52–55.
7. Мазуренко О.В. Розвиток інтегрованих формувань в АПК / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2006 – № 3. – С. 89–93.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3-х т. – М.: 1993. – Т. 1. – С. 176–189.
9. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 608 с.
10. Ткаченко В.Г. Кластеры в системе аграрного производства: сущность и значение в реализации инновационной политики государства / В.Г. Ткаченко, В.І. Богачов // Вісник економічної науки України. – 2011. – № 2. – С. 182–189.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Шумпетер; предисл. В.С. Автономова. – М.: ЭКСМО, 2007. – 864 с.

References

1. Bakum, V.V. Metodolohiia rozrobky ahropromyslovykh klasternykh utvoren' rehionu / V.V. Bakum // Ekonomika APK. – 2009. – № 4. – P. 38–45.
2. Vyshnevs'ka, O.M. Investytsijno-innovatsijnyj rozvytok ahrarnoho sektora v umovakh hlobalizatsijnykh zmin i tendentsij / O.M. Vyshnevs'ka // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. – Khmel'nyts'kyj, 2012. – № 4. Т. 2. – P. 136–139.
3. Hryshova, I.Yu. Klastery v ahropromyslovomu kompleksi: problemy ta perspektyvy rozvytku / I.Yu. Hryshova, A.Yu. Prysiazhniuk // Ekonomika APK. – 2011. – № 4. – P. 142–146.
4. Dorzhyeva, E.V. Formyrovanye y razvytye konkurentosposobnykh ahropromyshlen-nykh klasterov na mezourovne ekonomyky: [monohrafyia] / Dorzhyeva E.V. – SPb: Yzd-vo Sankt-Peterburhskoho unyversyteta upravlenyia y ekonomyky, 2012. – 168 p.
5. Mazurenko, O.V. Ekonomichni vidnosyny hospodariuiuchykh sub'iektiv u m'iasoproduktovomu pidkompleksi / O.V. Mazurenko // Ahroinkom. – 2006. – № 11 – 12. – P. 38–40.
6. Mazurenko, O.V. Pryvatyzatsiia pererobnykh pidpriumstv m'iasoproduktovoho pidkompleksu ta ii naslidky / O.V. Mazurenko // Ekonomika APK. – 2005 – № 4. – P. 52–55.

7. Mazurenko, O.V. Rozvytok intehrovanykh formuvan' v APK / O.V. Mazurenko // Ekonomika APK. – 2006 – № 3. – P. 89–93.
8. Marshall, A. Pryntsypy ekonomycheskoj nauky: V 3-kh t. – M.: 1993. – T. 1. – S. 176–189.
9. Porter M. Konkurentsya. Per. s anhl. – M.: Yzdatel'skyj dom «Vyl'iams», 2006. – 608 p.
10. Tkachenko V.H. Klasteri v systeme ahrarnoho proyzvodstva: suschnost' y znachenye v realyzatsyy innovatsyonnoj polytyky hosudarstva / V.H. Tkachenko, V.I. Bohachov // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – 2011. – № 2. – P 182–189.
11. Shumpeter, J. Teoryia ekonomycheskoho razvytyia. Kapytalyzm, sotsyalyzm y demokratsyia / Jozef Shumpeter; predysl. V. S. Avtonomova. – M.: EKSMO, 2007. – 864 p.

© 2017 Socio-Economic Problems and the State. All rights reserved.

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format Adapt — remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.

The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.

Under the following terms:

Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made.

You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.

No additional restrictions

You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

Socio-Economic Problems and the State (ISSN: 2223-3822) is published by Academy of Social Management (ASM) and Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University (TNTU), Ukraine, Europe.

Publishing with SEPS ensures:

- Immediate, universal access to your article on publication
- High visibility and discoverability via the SEPS website
- Rapid publication
- Guaranteed legacy preservation of your article
- Discounts and waivers for authors in developing regions

Submit your manuscript to a SEPS journal at <http://sepd.tntu.edu.ua>

